

МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ.ВАЛЮТНИЙ КЛІРИНГ

В даній статті мова йдеться про різні форми та системи міжнародних взаєморозрахунків, які існують на сьогоднішній день. Всі вони відіграють значну роль в розрахунковій системі, яка застосовується різними банками при розрахунку між країнами за різні операції, але найбільш зручним являється валютний кліринг.

The question in this article is about different forms and systems of the modern international transactions. All these play important role in the clearing system which is used by different banks in different countries but the most convenient clearing is the currency clearing.

Постановка проблеми. Сучасний етап розрахунків світової економіки характеризується подальшим поглибленням та зміцнення взаємозв'язків між національними економіками, які передбачають здійснення міжнародних розрахунків. Міжнародні розрахунки – це грошові розрахунки між установами, підприємствами, банками та окремими особами, пов'язані з рухом товарно-матеріальних цінностей та послуг у міжнародному обороті [1]. Міжнародні розрахунки охоплюють торгівлю товарами та послугами, а також некомерційні операції, кредити й рух капіталів між країнами, у тому числі відносини, пов'язані з будівництвом об'єктів за кордоном і наданням економічної допомоги країнам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання цікавить як вчених так і фахівців, які щодня займаються цією справою і працюють в даній сфері. Так на сьогодні існує велика кількість навчальних посібників та статей присвячених даній проблемі. Серед авторів цих публікацій необхідно виділити наступних: Арутюнян С.С., Итигин Є.В., Соколова О.В., Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М.Ф., Балабанов І.Т., Наконечний О.М., Пасецька М.Г., Ющенко В.А. та інші.

Формулювання цілі статті. Розглянути та проаналізувати всі форми і види розрахунків, а також валютний кліринг. Відобразити всі плюси і мінуси існуючих розрахунків.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день на стан міжнародних розрахунків впливає цілий комплекс чинників, до яких належать:

1. політичні та економічні відносини між країнами;
2. позиція країни на товарних та грошових ринках;
3. ступінь використання та ефективність державних заходів щодо зовнішньоекономічного регулювання;
4. валютне законодавство;

5. міжнародні торговельні правила та звичаї;
6. регулювання міждержавних товарних потоків, послуг і капіталів;
7. різниця в темпах інфляції в окремих країнах;
8. стан платіжних балансів;
9. банківська практика;
10. умови зовнішньоторговельних контрактів і кредитних угод;
11. конвертованість валют.

З урахуванням усіх цих чинників міжнародні розрахунки необхідно виділити в самостійну систему, нерозривно пов'язану з рухом товарно-матеріальних цінностей та наданням послуг різного характеру.

Міжнародні розрахунки здійснюються крупними банківськими установами. Ступінь їх впливу в міжнародних розрахунках залежить від масштабів зовнішньоекономічних зв'язків країни базування, застосування нею національної валюти, спеціалізації, фінансового положення, ділової репутації, мережі банків-кореспондентів. У зв'язку з цим з організаційно-технічного погляду міжнародні розрахунки – це регулювання платежів за грошовими вимогами й зобов'язаннями, які виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності [5].

Основними суб'єктами міжнародних розрахунків є експортери та імпортери, а також банки, що їх обслуговують. Усі вони вступають у відповідні відносини, які пов'язані з рухом товаророзпорядчих документів і операційним оформленням платежів. При цьому провідна роль у міжнародних розрахунках належить банкам. Так, для раціонального і своєчасного здійснення міжнародних розрахунків банки відкривають і підтримують необхідні валютні позиції у різних валютах відповідно до структури та строків майбутніх платежів і проводять політику диверсифікації своїх валютних резервів.

Всі міжнародні розрахунки на відміну від внутрішніх регулюються не тільки національними нормативами і законодавчими актами, а ще й міжнародними законами, банківськими правилами й звичаями, таким як: Єдиний чековий закон, затверджений Женевською конвенцією у 1931 р.; Єдиний закон про переказний та простий вексель, прийнятий Женевською вексельною конвенцією у 1930 р.; Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів, остання публікація яких (№500) здійснена Міжнародною торгівельною палатою (МТП) у 1993 р.; Уніфіковані правила для інкасо, остання редакція яких набула чинності з 1 січня 1996 р. (публікація МТП №522); Уніфіковані правила для контрактних гарантій, виданих МТП у 1987 р. (публікація № 325); Уніфіковані правила для гарантій, що підлягають оплаті на вимогу, видані МТП у 1992 р. (№458), та інші, які регулюють окремі форми й способи міжнародних розрахунків, визначають характер взаємовідносин учасників розрахункових операцій. Такий розмах уніфікацій міжнародних розрахунків з боку світового співтовариства викликаний інтернаціоналізацією господарських зв'язків, збільшенням обсягів міжнародних торговельних угод і, отже, розрахунків та банківських операцій.

Сьогодні виділяють дві групи розрахунків: торгові та неторгові .

Розрахунки за міжнародними торговими контрактами найбільш складні і вимагають високої кваліфікації банківських працівників. Від того, яку форму і умови розрахунків вибрали, залежить швидкість і гарантія отримання платежу, сума витрат, пов'язаних з проведенням операцій через банки. Тому зовнішньоторговельні партнери під час переговорів узгоджують деталі умов платежу, а потім фіксують їх у контракті.

Міжнародні розрахунки мають свої переваги та особливості:

1. На противагу внутрішніх регулюються не лише національними нормативними та законодавчими актами, а й міжнародними законами, банківськими правилами та звичаями;
2. Здійснюються в різних валютах, тому, з одного боку, на їх ефективність впливає динаміка валютних курсів, з другого – нормальне функціонування міжнародних торгово-грошових відносин можливе лише за умови вільного обміну національної валюти на інші, тобто за умови конвертованості валюти;
3. У країнах з частково конвертованою валютою держава використовує певні валютні обмеження, що безпосередньо впливають на зовнішньоторговельні розрахунки.

У практиці міжнародних розрахунків існує три способи платежу:

- платіж готівкою;
- авансовий платіж;
- платіж у кредит.

Платіж готівкою здійснюється через банк під час передання продавцем товаророзпорядчих документів або самого товару покупцю. Це означає, що товар повністю оплачується від моменту його готовності до експорту до моменту його переходу в розпорядження покупцю.

Залежно від обраної сторонами в контракті форми розрахунків платіж готівкою здійснюється, якщо виконані такі умови: імпортер отримав від експортера повідомлення про готовність товару до відвантаження; імпортер отримав від капітана судна телеграфне повідомлення про закінчення завантаження товару на борт судна в порту відправлення; імпортер отримав комплект товарних документів і право відстрочки платежу на кілька годин або днів, якщо перед цим імпортер надав банківську гарантію, що він заплатить проти приймання товару в порту призначення.

Сьогодні готівкові платежі в міжнародних розрахунках практично не використовуються, оскільки це дуже незручний спосіб платежу.

Авансові перерахунки як спосіб платежу передбачають виплату покупцем погоджених у контракті сум до передання товаророзпорядчих документів і самого товару в розпорядження покупця. Здебільшого такі перерахунки здійснюються під час і навіть до початку виконання замовлення. Авансовий платіж відіграє подвійну роль. З одного боку, авансом імпортер кредитує експортера, а з іншого – забезпечує виконання зобов'язань, узятих імпортером за контрактом. Якщо після виконання замовлення покупець відмовляється від прийняття цього товару, експортер може використати аванс для відшкодування своїх збитків.

Аванс може видаватися в грошовій і товарній формах. Аванс у товарній формі передбачає надання замовником-імпортером сировини і комплектуючих, необхідних для виконання замовлення. Аванс у грошовій формі визначається у відсотках до конкретної вартості замовлення.

Спосіб платежу в кредит означає, що покупець оплачує суму, обумовлену в контракті, через певний час після поставки товару, тобто продавець надає покупцю комерційний кредит. Оскільки цей кредит надається однією фірмою іншій, то такий кредит називається ще фірмовим товарним кредитом.

Щодо основних інструментів міжнародних розрахунків, то до них відносять дві форми розрахунків: документарні (акредитив, інкасо) та недокumentарні (платіж на відкритий рахунок, авансові платежі, банківський переказ) . Крім цього, здійснюються розрахунки з використанням векселів і чеків, а також кредитних карточок .

Акредитив – угода, за якою банк зобов'язується за проханням клієнта здійснити оплату документів третій особі (бенефіціару, в користь якого відкритий акредитив) або провести оплату, акцепт тратти, яку виставив бенефіціар або неогоціацію (купівлю) документів.

У розрахунках за зовнішньоторговельними операціями використовуються документарні акредитиви, платежі за якими здійснюються після подання до банку комерційних документів.

У розрахунках при акредитивній формі беруть участь :

- імпортер, який звертається до банку з проханням про відкриття акредитива;
- банк-емітент, який відкриває акредитив за дорученням клієнта;
- авізуючий банк, якому доручається інформувати експортера про відкриття в його користь акредитива і передати його текст, засвідчивши його оригінал;
- бенефіціар-експортер, якому адресовано акредитив і на користь якого буде здійснено платіж.

Інкасо – це доручення експортера своєму банку одержати від імпортера певну суму коштів або підтвердження того, що ця сума буде сплачена в обумовлені терміни.

Залежно від наданих документів, за якими здійснюються розрахунки, розрізняють чисте та документарне інкасо. Чисте інкасо здійснюється на основі фінансових документів: чеків, векселів, платіжних розписок. Документарне інкасо – це інкасо фінансових документів, що супроводжуються комерційними документами, або інкасо тільки комерційних документів.

Учасниками інкасової операції є :

- довіритель-клієнт, який довіряє здійснення операцій з інкасо своєму банку;
- банк-ремітент, якому довіритель доручає здійснення операції інкасо;
- інкасуєчий банк, який бере участь в операції щодо виконання інкасового доручення;
- банк-представник, який подає документи платнику і одержує платіж або акцепт;

– платник-організація, якій подаються документи відповідно до інкасового доручення.

Фірмові чеки виписуються на чекових бланках клієнтами банку. Проте такі чеки не дають повної гарантії отримання коштів. У зв'язку з цим зросло використання банківських чеків оскільки виплату грошей за таким чеком не можна припинити. Банківські чеки виписуються й підписуються банком від імені клієнта. У розрахунках неторговельного характеру використовуються дорожні та єврочеки.

Дорожній чек, або туристичний – це платіжне доручення виплатити зазначену у чеку суму власнику, підпис якого є на дорожньому чеку у момент його продажу. У момент пред'явлення чека до оплати власник знову ставить свій підпис на дорожньому чеку і лише при ідентичності підписів проводиться його оплата. Дорожні чеки є іменними. Розрахунки ними, як правило, проводяться на базі інкасо. Дорожній чек не є законним платіжним засобом, їх придбання і прийняття в оплату забезпечується угодою емітента з відповідними організаціями (найчастіше з туристичними організаціями).

У більшості європейських країн використовуються єврочеки. Єврочек – це чек, який приймається до оплати у країні учасниці Європейської банківської системи “Єврочек”, створеної у 1968 році. Єврочеки видаються їх власнику без попереднього грошового внеску і оплачуються за рахунок банківського кредиту строком до одного місяця. Оплачений чек повинен повернутися в банк, який його видав, протягом 20 днів з дня оплати. Разом з бланками єврочеків клієнту видається єврочекові картка, яка дає можливість виписувати гарантовані єврочеки. Картки дійсні протягом трьох років.

В практиці міжнародних розрахунків приватного характеру дедалі більшого значення набувають пластикові картки. Цей метод може бути реалізований лише у спеціально обладнаних місцях. Пластикові картки бувають двох видів: дебетні та кредитні.

Дебетні картки використовуються для оплати товарів та послуг за допомогою прямого списання певної суми грошей з банківського рахунку клієнта. Вони є простим та універсальним замінником готівкових грошей.

Кредитна картка дає змогу для її власника здійснити оплату товарів та послуг за рахунок банківських позичок чи кредиту компанії – емітента кредитної картки. До операцій, які можна здійснити за допомогою кредитних карток, відносять: оплату товарів та послуг, отримання готівки через банкомати, отримання позики, а також страхування від нещасних випадків під час подорожі.

І остання форма міжнародних розрахунків – вексельна. Вексель – це цінний папір, що засвідчує обов'язок векселедавця сплатити до настання терміну визначену суму коштів власникові векселя (векселетримачеві)[2-4].

Випускаються два види векселів – прості і переказні. У міжнародних розрахунках частіше використовують переказні векселі, ніж прості.

Векселі виписуються в одному примірнику, проте можливе існування випадків, коли експортер відсилає тратту разом з товарними документами,

котрі, звичайно, виготовляються у двох примірниках. У такому разі вексель також виписується в кількох примірниках.

Строк платежу за переказним векселем вказується у вигляді певної дати, періоду від дати векселя або періоду після пред'явлення векселя, проте виставлення переказного векселя зі строком погашення, який визначається як "період після пред'явлення", не рекомендується, оскільки така умова дає можливість для покупця відстрочити платіж і в такий спосіб штучно продовжувати строк користування кредитом, наданим експортером. Строк платежу у кожному конкретному випадку повинен визначатися умовами угоди між експортером та імпортером. Переказний вексель, у якому не вказаний строк платежу, підлягає оплаті за пред'явленням.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки використовують системи взаємозаліку на основі клірингу.

Валютний кліринг – це угода між керівництвом двох і більше країн про обов'язковий взаємний залік міжнародних вимог і зобов'язань [1-4]. При наявності клірингової угоди між країнами експортери та імпортери не мають права ухилятися від розрахунків по клірингу.

Цілі валютного клірингу різні в залежності від валютно-економічного стану країни:

- 1) вирівнювання платіжного балансу без затрат золотовалютних резервів;
- 2) отримання льготного кредиту від контрагента, що має активний платіжний баланс;
- 3) безповоротне фінансування країною з активним платіжним балансом країни з пасивним платіжним балансом.

Уперше валютний кліринг був введений у 1931 році в період світової економічної кризи. Форми валютного клірингу різні і можуть класифікуватися по наступним основним ознакам:

- в залежності від числа країн-учасниць розрізняють односторонній, двохсторонній, багатосторонній і міжнародний кліринг. Односторонній кліринг, по прикладу світового досвіду, не життєздатний. Більш широке застосування має двосторонній кліринг, при якому рахунки ведуться в обох країнах. При цьому застосовуються прийняті форми розрахунків (інкасо, акредитив, банківський переказ та інші), але імпортери вносять в свій банк національну валюту, а експортери в замість інвалютної виручки отримують національну валюту. Залік взаємних вимог і зобов'язань здійснюють банки, що ведуть клірингові рахунки. Багатосторонній кліринг включає три і більше країн. Прикладом виступає Європейський платіжний союз. Міжнародний кліринг не створено, хоч проект його був розроблений ще в 1943 році Дж.М.Кейсіном;

- по обсягу операцій розрізняють повний кліринг, що охоплює до 95% платіжного обороту, і частковий, що поширюється на певні операції;

- по способу регулювання сальдо клірингового рахунку розрізняють кліринги: по вільноконвертуемому сальдо; з умовною конверсією; неконвертуєме сальдо, по якому не може бути обмінено на іноземну валюту і погашається в основному

твердими товарними поставками.

Валюта клірингу може бути будь-якою. Інколи застосовують дві валюти або міжнародні одиниці. При клірингових розрахунках виникають категорії валютного ризику: замороження валютної виручки при неконвертуемому клірингу і втраті при зміні курсу. Обсяги товарообороту і клірингу практично ніколи не співпадають.

Валютний кліринг здійснює неоднозначний вплив на зовнішню торгівлю. З однієї сторони, він пом'якшує негативні наслідки валютних обмежень, даючи можливість експортерам використати валютну виручку, а з іншої, її можна використовувати тільки в тій країні, з якою укладено кліринговий договір. Тому для експортерів валютний кліринг не вигідний і вони шукають шляхи обходу.

Багатосторонній кліринг вперше був укладений у формі Європейського платіжного союзу (ЄПС) і функціонував у складі 17 країн з 1950 по 1958 рр., а потім був замінений Європейською валютною угодою, що діяла до 1972 р. В 1985 р. крупні комерційні банки створили багатосторонній кліринг для взаємного заліку вимог і зобов'язань по операціям з ЕКЮ. Банк міжнародних розрахунків (БМР) являється агентом клірингу по операціям в ЕКЮ і регулює міжбанківські розрахунки з використанням системи швидкого обміну інформацією через СВІФТ. Кліринг дозволяє щорічно здійснювати взаємні розрахунки по 1000 операцій на суму 2 млрд. ЕКЮ.

Сам принцип клірингу можна розглянути на прикладі таблиці 1.1., де відображено стан кількох банків різних країн на визначену дату: в останній колонці показана чиста дебіторська заборгованість, а в останньому рядку – чиста кредиторська заборгованість банків [6]. Сам кліринг включає два етапи: підрахунок сальдо і врегулювання взаємних вимог.

Таблиця 1.1

Теоретична схема клірингу

Банк-одержувач	Банк-відправник				Усього по дебіторській заборгованості	Чиста дебіторська заборгованість
	Банк А	Банк В	Банк С	Банк D		
Банк А		70		10	80	
Банк В	90		50	30	170	100
Банк С	40			60	100	30
Банк D	80		20		100	
Усього по кредиторській заборгованості	210	70	70	100		
Чиста кредиторська заборгованість	130					

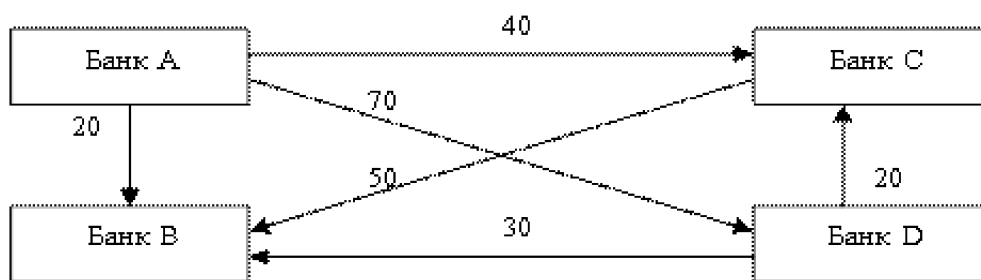
Сальдо могли б бути просто двосторонніми, коли банки регулювали б взаємні вимоги на двосторонній основі. Так, у таблиці банк С є чистим кредитором банку А(40) і банку D (60 – 20). Він отримав би безпосередньо від них погашення боргу, а сам оплатив би свою заборгованість банку В, оскільки стосовно нього є чистим дебітором (50).

Однак дуже швидко банки створили простішу процедуру багатостороннього клірингу, коли учасники обмінюються платіжними інструментами на багатосторонній основі. Між банками діє установа-посередник, так звана розрахункова палата, стосовно якої вони щоденно є або чистими дебіторами, або чистими кредиторами: у вище наведеному прикладі банк А є чистим дебітором на суму 130, а два банки є кредиторами – банк С і банк В. Залишається провести остаточний розрахунок, але кількість і сума трансакцій при цьому будуть значно менші.

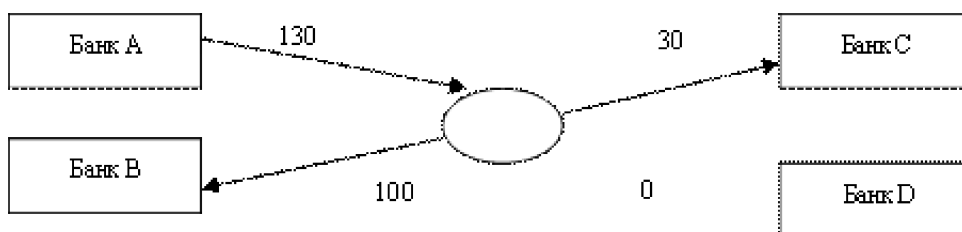
Відповідні платіжні потоки відображено на рис.1.1 та рис. 1.2.

За даними італійської статистики, розрахунки за принципом багатостороннього клірингу становлять приблизно 20 відсотків загальної суми трансакцій у країні.

Клірингові трансакції переважно здійснюються щоденно в розрахункових палатах, організованих банківськими центрами або державними установами. Часто організація, управління і керівництво розрахунковими палатами належать до сфери діяльності центрального банку в особі його місцевих відділень. Раніше такі палати були тісно пов'язані з проведенням розрахунків на місцевому рівні, але останнім часом склад та база клірингових палат більше залежать від типу платежів, за якими виконуються розрахунки, а не від місцезнаходження учасників. Розрізняють місцеві, регіональні та загальнонаціональні розрахункові палати. Цей поділ зумовлює значні відмінності у формах, сумах та обсягах платежів.

Рис. 1.1. Двосторонній кліринг

Рис. 1.2. Багатосторонній кліринг

Діяльність розрахункових палат визначається внутрішнім статутом, або регламентом – сукупність правил та положень, що регулюють умови виконання щоденних операцій. Цей регламент повинен відповідати вимогам законодавства та галузевих нормативів відповідної держави і загалом має стандартну форму. Окремі відмінності можуть бути обумовлені особливостями функціонування певної палати.

Як уже зазначалося, наприкінці кожного циклу клірингова палата розраховує чисту позицію кожного учасника клірингу, беручи до уваги платежі, які цей учасник відправив усім іншим банкам-учасникам, а також платежі, які він отримав від усіх інших банків. У результаті кожний банк переказує лише суму чистої позиції щодо усіх інших учасників клірингу. Цей переказ відбувається в кінці дня, коли операції в розрахунковій палаті закінчуються, і у визначений час, що залежить від країни, регіону і міста, сальдо за дебетом і кредитом проводиться по рахунках, які всі установи, що беруть участь у клірингу, повинні мати у спільного агента з розрахунків, роль якого, здебільшого, належить центральному банку.

Коли клірингом керує центральний банк, то він може безпосередньо дебетувати і кредитувати рахунки установ, оскільки відразу ж має відомості про розміри сальдо; якщо кліринг проводить приватна організація, то центральний банк отримує інформацію про сальдо від організатора клірингу.

Банки, які за результатами багатостороннього клірингу виявилися чистими боржниками, покривають свої зобов'язання шляхом переказу відповідної суми коштів на рахунок розрахункової палати в установі, що є агентом з розрахунків. Потім розрахункова палата сплачує отримані кошти тим банкам, які за результатами багатостороннього клірингу виявилися чистими кредиторами. У кінці розрахунків сума всіх зобов'язань учасників повинна дорівнювати нулю.

Якщо на рахунку якоїсь установи недостатньо коштів, то можливі два шляхи: якщо це незалежна установа, то вона повинна шукати кошти на грошовому ринку або звернутися за допомогою до центрального банку для отримання необхідної суми, а якщо це філія, то звертається до скарбника материнської фірми для кредитування на необхідну суму свого місцевого рахунку, або доводиться дебетувати на цю суму центральний рахунок материнської фірми в центральному банку.

Клірингові палати спрощують процес розрахунків. Внаслідок того що платежі клієнтів можуть виконуватися у визначених географічних областях, паперові інструменти обробляються на місцевому рівні, аби уникнути затримок під час їхнього транспортування чи для скорочення витрат на пересилання повідомлень засобами телекомунікацій для електронних платежів. Електронні платежі можуть здійснюватися як на рівні загальнонаціональної системи розрахунків, так і засобами більшості регіональних клірингових палат.

Висновки. Отже, ми розглянули всі види міжнародних розрахунків, які існують на сьогодні. Кожний з них має певні переваги і недоліки. Тому країни вибирають той вий, який їм найбільше імпонує. Та найбільшу перевагу має

кліринг оскільки він найбільш зручний і надійний. В Україні нажаль даний вид розрахунку немає ще такого широкого застосування., але багато фірм, які працюють на міжнародному ринку вводять даний вид розрахунку.

Список літератури

1. Арутюнян С.С., Итыгина Е.В. Международные финансы: Учеб.пособие для студ., изуч.междунар.эконом. отношения.- О.: ОКФА, 1997. – 96с.
2. Соколова О.В.Финансы. Деньги. Кредит: Учебник. – М.: Юристь, 2000. – 784 с.
3. Гроші та кредит / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін. – К.: Либідь, 1992. – 331с.
4. Балабанов И.Т. Банки и банковское дело: Учебник. – СПб.: Питер, 2003. – 304с.
5. Міжнародні розрахунки та валютні операції: Навч. посібник / О.І.Береславська, О.М. Наконечний, М.Г. Пасецька та ін.; За заг. ред. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 329 с.
6. Платіжні системи: Навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В.А.Ющенко, А.С. Савченко, С.Л. Цокол, І.М. Новок, В.П. Страхарчук. К.: Либідь, 1998. – 416 с.